

Słowo i tekst

Tom 3

Mentalność etniczna i kulturowa

PRACE
NAUKOWE

UNIWERSYTETU
ŚLĄSKIEGO
W KATOWICACH

NR 2820

Słowo i tekst

Tom 3

Mentalność etniczna i kulturowa

pod redakcją
Piotra Czerwińskiego i Ewy Straś

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 2011

Redaktor serii: Językoznawstwo Słowiańskie
Henryk Fontański

Recenzent
Jan Franciszek Nosowicz

Na okładce zamieszczono fotografię *Teoria narracji linearnej nr 2* Wiesława Michalaka ©
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego dziękuje Panu Wiesławowi Michalakowi
za wyrażenie zgody na publikację fotografii i za jej udostępnienie

Publikacja będzie dostępna — po wyczerpaniu nakładu — w wersji internetowej:

Śląska Biblioteka Cyfrowa
www.sbc.org.pl

Spis treści

Przedmowa (*Piotr Czerwiński, Ewa Straś*) 9

Предисловие (*Пётр Червинский, Эва Стрась*) 15

Kategorie, struktury i formy mentalności narodowej **Категории, структуры и формы национальной ментальности**

W tekstach kultury

В текстах художественной культуры

Пётр Червинский Człowiek jako reprezentant: pozycje, miejsca i role w powieści
И. Панаева *Актеон* 23

Тамара Милютинна Оппозиция «свой» / «чужой» в повестях Валентина Распутина
(в оригинале и переводе на польский и чешский язык) 39

Agnieszka Gasz Generalizacja w stereotypie na przykładzie aforyzmów (rosyjsko-polska
konfrontacja) 49

W tradycyjnych tekstach

В традиционных текстах

Маргарита Надель-Червиньска Семантика «встречи» в пространственной модели мира
словацкой сказки 63

Magdalena Jaszczewska Dzień świętego Marcina w zwyczajach i obrzędach polskich (na
przykładzie polskich paremii) 78

W słowach i paremiach
В слове и поговорках

- Ewa Straś Konflikty zbrojne a mentalność narodowa Polaków i Rosjan 87
- Мачей Вальчак Представление о насекомых в языковом сознании поляков и русских 99
- Лилия Креймер Сопоставительный анализ текстов пословиц и поговорок (иврит-русские параллели) 107

Projekcje mentalności etnicznej i kulturowej
Проекция этнокультурной ментальности

Poszukiwania form optymalnego przekładu
Поиск форм оптимального перевода

- Ядвига Ставницка Немецкие текстовые эквиваленты русских дистрибутивных глаголов 121
- Claudio Salmeri Aspekt językowy, kulturowy i etniczny jako wyzwanie dla tłumacza (na podstawie analizy tłumaczenia wybranych dzieł literackich) 137

Kształtowanie się i motywacja form nauczania
Становление и мотивация форм обучения

- Данута Будняк Генетическая и культурная эволюция в человеческом познании 147
- Anna Krzywicka-Ustrzycka Wpływ uczenia się języka ukraińskiego na postrzeganie Ukrainy i Ukraińców 155
- Olga Przybyła Funkcje przysłów w integrowaniu treści kształcenia polonistycznego 163

Mentalność etniczna i współczesny świat człowieka
Этническая ментальность и современный мир человека

W tekstach środków masowego przekazu
В текстах средств массовой коммуникации

- Dominika Betka „Bieslan” i „Dubrowka” oczami rosyjskich mediów 181
- Анета Банашек-Шаповалова Шутливые высказывания как способ характеристики лиц в русских и польских брачных объявлениях в Интернете 190

W językach subkultur
В языках субкультур

- Михал Акартель** Особенности отображения действительности в языковом подстандарте (на материале обозначений вора в русском и польском уголовных жаргонах) 199
- Габриеля Вильк** Вербализированные представления о чужих этносах (на материале современного русского и украинского сленга) 209
- Rafał Kowalczyk** Expressiva w rosyjskim i polskim słownictwie sztuk scenicznych 222

Przedmowa

Tematyka kolejnego tomu *Słowa i tekstu* stwarza pewne trudności w kwestii lingwistycznego uściślenia i konkretyzacji. Co prawda, w ostatnim dziesięcioleciu pojawiło się stosunkowo dużo nie tylko prac naukowych, ale także kierunków badawczych z powodzeniem wiążących przedmiot i obiekty lingwistyki — język w jego przejawach, poziomach, formach i jednostkach z takimi niezupełnie lingwistycznymi zjawiskami, jak mentalność, kultura, świadomość, ideologia czy polityka. Pozostaje jednak nie do końca wyjaśniony i rozwiązany problem najistotniejszy: Czy wszystko to wyraża się tylko w języku i za pomocą języka w typowych dla siebie strukturach i formach, podporządkowując sobie struktury i formy językowe (albo tylko wykorzystując je)? A może to język, zmieniając się pod ich wpływem i działaniem, nie służy po prostu do ich wyrażania, ale odzwierciedla i zachowuje je sam w sobie, stając się jakby „innym” w takiej swojej realizacji językiem? Zwracając uwagę na wymiar tego problemu, trzeba od razu wyjaśnić, że został on dostrzeżony i nawet w pewnym sensie rozwiązany, ale był on raczej przedstawiony i zbadany na materiale językowym hipotetycznie, teoretycznie, jeśli nie w pewnej sprzeczności, to niejednoznacznie i nie do końca, ściślej mówiąc — na materiale językowym, a nie w materii i nie w substancjonalnej istocie języka, na przykładach językowych, ale nie w samym języku, nie w jego istocie. Mowa jest tu o tym, co w sposób zupełnie zrozumiały i możliwy do wyjaśnienia traktowane bywa w językoznawstwie jako implicytny przekaz. Staje się on możliwy do zaobserwowania i odbioru pod warunkiem dysponowania wspólnotą wiedzy i ogólną mentalnością tego, kto odbiera, ze źródłem tego, co jest odbierane. Bez tej wspólnej wiedzy i sposobu postrzegania świata różne treści wyrażane środkami języka, poniekąd znanego, stają się z niezrozumiałych przyczyn zamknięte, ukryte i niemożliwe do wyrażenia. Stwierdzenie to powoduje, że niezmiennie powraca myśl, której może nie warto byłoby rozważać, ale raczej w jej realnej postaci trzeba ją rozwiązać na płaszczyźnie języka: Czy język jest narzędziem, instrumentem

tego, co odzwierciedla i wyraża? Czy przeniknięty wszystkim tym staje się nie jego mechanizmem i częścią, ale również tożsamością siebie samego, sobą samym? Specyfika wstępu, a tym bardziej przedmowy, nie sprzyja możliwości zanurzenia się w materii proponowanych ujęć teoretycznych i praktycznych. W związku z tym ideą tych słów było tylko nadanie kierunku problematyce, którą autorzy skłonni byłiby upatrywać w tym, że wszystko, co jest wyrażane językiem, w języku i za pomocą języka, najczęściej samo, bezwiednie, w sposób naturalny jest z nim utożsamiane, stając się językiem. Działając w nim, zachowuje się jak on sam, czyli działa jak język, być może dlatego jest przez nas odbierany i badany jako obiekt w istocie swej lingwistyczny. Mentalność, kultura — narodowa i inna niż narodowa w różnych jej przejawach — mogą być badane w lingwistyce nie jako wyrażane środkami języka i obserwowane za pomocą języka fenomeny, ale jako języki, nieomalże w tradycyjnym rozumieniu tego słowa. Polecany uwadze tom jest daleki od podobnego opisu problemu. Należy powiedzieć wprost, że mówi się w nim raczej o perspektywie, jednak każdy krok na drodze do zbadania i przybliżenia pewnej przestrzeni mentalnej ułatwia możliwość zrozumienia jej wewnętrznej istoty. Różnice w poruszanych aspektach, ujęciach zagadnień, różnorodność podnoszonych problemów stwarzają możliwość dostrzeżenia obiektów w całej okazałości i dogłębnego ich zbadania. I właśnie w tym, jak się wydaje, należałoby upatrywać i znajdować ideę oraz sens tego, co w niniejszym zbiorze proponujemy.

Zamieszczone tu artykuły poruszają dość szeroki krąg zagadnień w pierwszej kolejności etnolingwistycznych (w zachodnioeuropejskim rozumieniu tego słowa). Tworzą one zbiór niejednolity, podzielony na 3 duże rozdziały: (1) kategorie, struktury i formy mentalności narodowej; (2) projekcje mentalności etnokulturowej; (3) mentalność etniczna i współczesny świat człowieka. Rozdziały te dzielą się na podrozdziały, poświęcone poszczególnym myślowym realizacjom tego, co ogólne. Jednakże ich odmiennosc nie ma wpływu na to, że poruszane w nich aspekty odzwierciedlają obiekty, do których lingwistyka nawykła — język literatury pięknej, język folkloru (bajki, obrzędy, paremie), teorię i praktykę przekładu, w tym także tłumaczenie artystyczne, problemy nauczania języka, język środków masowego przekazu, języki podstandardu. Łączy je wszystkie szeroko rozumiana problematyka mentalności etnicznej i kulturowej. Charakter poruszanych zagadnień wynika wprost z kierunków badań realizowanych współcześnie w omawianej dziedzinie.

Rozdział *Kategorie, struktury i formy mentalności narodowej* zawiera artykuły poświęcone analizie i interpretacji tekstów literatury pięknej, folkloru, przysłów i powiedzonek, a także jednostek leksykalnych badanych jako źródło informacji o mentalności narodowej i kulturze. Rozpoczynający tom artykuł Piotra Czerwińskiego stanowi próbę opisu człowieka jako przedstawiciela warstwy społecznej rosyjskiej wspólnoty wiejskiej w wieku XIX. Charakterystyka ta prowadzona jest z punktu widzenia ról, przekroju wiekowego, podziału na płeć, sytuacji społecznej i typowego sposobu zachowania we wspólnocie, uwarunkowanego taką sytuacją

i rolę. W artykule wyjaśnione są podstawy takiego ujęcia badawczego i zaproponowane zasady opisu wydzielonych mentalnie środków językowych. Artykuł Tamary Milutnej poświęcony jest analizie możliwości i sposobów odzwierciedlenia nacechowanego narodowościowo konceptu kategorialnego „swój” / „obcy” na materiale dwóch opowiadań W. Rasputina i ich wersji przekładowych — polskiej oraz czeskiej. Cechę wyraźnie odróżniającą „obcych” od „swoich” stanowi utrata sumienia, poczucia odpowiedzialności i obowiązkowości, co doprowadza do pojawienia się w ich zachowaniu cech szatańskich i zwierzęcych. Obiekt kolejnej analizy stanowią aforyzmy. Autorka artykułu, Agnieszka Gasz, stawia sobie za cel przybliżenie czytelnikowi mechanizmu tworzenia stereotypu i jego wpływu na podświadomość. Stereotypizacja i funkcjonowanie stereotypów w języku stanowią źródło zrozumienia i sposób charakterystyki świadomości narodowej, co wyjaśnia nieodzowność takiego ujęcia tematu. Stereotypy w artykule przedstawione są w ujęciu konfrontatywnym — rosyjsko-polskim.

Bajka ludowa jako tekst odzwierciedlający istotne cechy świadomości narodowej stanowi podstawę do badania zasad modelowania świata mitologicznego w artykule Margarity Nadel-Czerwińskiej, poświęconym analizie semantyki spotkania w realizacji przestrzennej tego modelu na przykładzie słowackiej bajki ludowej. Pewien wycinek tradycji z uwzględnieniem aspektu wiary i obrzędowości oraz niektóre osobliwości mentalnych obrazów Polaków rozpatruje Magdalena Jaszczewska w związku z opisem uroczystości związanych z dniem św. Marcina. W jej artykule analizie przysłów, powiedzeń, prognostyków i wróżb towarzyszą wiadomości o samym świętym, jego życiu, postaci i legendach z nim związanych.

Materiał paremiologiczny był także obiektem badań, których rezultaty zostały zawarte w artykule Ewy Straś w podrozdziale poświęconym kategoriom, strukturom i formom mentalności narodowej w słowach i paremiach. Istotę różnic w ocenie rezultatów walk zbrojnych i wojen autorka stara się określić, rozpatrując odzwierciedlające je przysłowia. Konflikty zbrojne Polski i Rosji na przestrzeni wieków — zarówno między sobą, jak i z innymi sąsiadami — analizowane pod kątem roli zwycięstwa i klęski, mogą tworzyć podstawy do kształtowania dumy narodowej albo — odwrotnie — poczucia bezsilności. Tym samym stanowią cenny materiał do badania pewnych cech emocjonalnych mentalności narodowej. Myślowe odzwierciedlenie całościowego ujęcia istotnych cech owadów charakterystyczne dla świadomości językowej Polaków i Rosjan analizuje Maciej Walczak. Zwraca się on ku konfrontacji leksyki entomologicznej dwóch języków. Na podstawie cech motywacyjnych, etymologicznych i semantycznych ujawnia charakterystyczne dla nich mentalne podobieństwa i różnice. Zgodność, bliskość lub odejście od formy podstawowej przysłów i powiedzeń w ich starohebrajskim (talmudycznym) i nowohebrajskim (iwrit) wariantach analizuje Lilia Krejmer, zestawiając je z odpowiednikami istniejącymi w tradycji i języku rosyjskim. Autorka zwraca uwagę na brak wielu obrazów i ekwiwalentów dla niektórych jednostek

leksykalnych w zestawianych przysłowiach, objaśniając to osobliwościami obrazu świata każdego z języków.

Następna część tomu poświęcona jest projekcjom mentalności kulturowej. Sposób interpretacji rzeczywistości staje się zrozumiały na tej podstawie przede wszystkim przy przekładzie (translatoryka) i nauce języka (dydaktyka). W części poświęconej tłumaczeniu zwraca uwagę artykuł Jadwigi Stawnickiej traktujący o problemach poszukiwania odpowiedników rosyjskiej kategorii aspektu w tekstach niemieckojęzycznych. Przedmiotem jej rozważań są zasady i ujęcia odnośnie do wyrażania w języku niemieckim różnic semantycznych związanych z rodzajem akcji czasownikowej w języku rosyjskim. Claudio Salmeri zajmuje się zależnościami między przekładem artystycznym i znajomością obrazów uwarunkowanych etnicznie (kulturowo), obecnych w świadomości zarówno użytkowników języka oryginału, jak i użytkowników języka tłumaczenia. Wskazuje cały szereg niedokładności, błędów, a czasami wręcz istotnych wypaczeń w tłumaczeniu, spowodowanych niezrozumieniem sytuacji, sposobu myślenia, rodzaju zachowania i możliwości reakcji ze strony przedstawicieli innej kultury (etnicznej).

W części poświęconej projekcjom mentalności etnicznej i kulturowej w dydaktyce przedstawione są problemy o charakterze filozoficzno-historycznym i etniczno-psychologicznym. Konwencjonalnej roli epistemologii oraz kształtowaniu się mentalności i kultury narodowej, tym samym człowieka, poświęcony został artykuł Danuty Budniak. Kulturowy i etniczny aspekt w nauczaniu języka porusza w swoim artykule Anna Krzywicka-Ustrzycka, kierując swoje rozważania w stronę zależności między wykładaniem języka ukraińskiego i postrzeganiem przez uczących się Ukraińców i Ukrainy. Opierając się na wynikach badań przeprowadzonych wśród uczących się języka ukraińskiego oraz wśród tych, którzy z językiem tym nie mieli do czynienia, autorka potwierdza zależność między (nie)wiedzą i zmianą nastawienia negatywnego i/lub pozytywnego wobec przedstawicieli (nie)znanej mentalności i kultury. Problemy nauczania języka polskiego i rolę przysłów jako czynnika integrującego treść procesu dydaktycznego przedstawia Olga Przybyła. Rozpatruje ona analizowany materiał (przysłowia wykorzystywane w polskich podręcznikach) jako ważne i istotne źródło do pracy nad rozwojem kulturowej, komunikatywnej i językowej kompetencji uczniów.

Odzwierciedlenie cech mentalności narodowej można badać również na materiale mass mediów i języków subkultur. Różnice w przekazie i interpretacji tych samych faktów, przedstawianych w rosyjskich i polskich mass mediach stały się przedmiotem badań w artykule Dominiki Betki. W swojej pracy koncentruje się ona na emocjonalności środków wyrazu wykorzystywanych w rosyjskich mass mediach przy opisie wydarzeń na Dubrowce i w Biesłanie. Ogłoszenia matrymonialne w Internecie bada Aneta Banaszek-Szapowałowa. Przedmiotem jej zainteresowań stał się jeden ze sposobów charakterystyki własnej osób zamieszczających ogłoszenia tego typu, dokonywany za pośrednictwem żartobliwych wypowiedzi o sobie samych i uwarunkowany w określonym stopniu ich płcią. W artykule opisane

są językowe modele sposobów tworzenia efektu humorystycznego, a także różnice wynikające z ujęcia konfrontatywnego, rosyjsko-polskiego, związane zwłaszcza z osobliwościami natury etnicznej.

Odzwierciedlenie mentalności narodowej ujawnia się także w podstandardzie językowym, co prezentuje w swoim artykule Michał Akartel. Na materiale określeń złodzieja w polskiej i rosyjskiej gwarze przestępczej analizuje on różnice w określeniu typów uwarunkowanych płcią, wiekiem, zawodem, preferencjami seksualnymi itp. Z kolei artykuł Gabrieli Wilk jest poświęcony analizie motywacyjno-typologicznej tzw. *quasi*-etnonimów we współczesnym slangu rosyjskim i ukraińskim. Nazwy te, jak pokazuje materiał, mogą być motywowane antroponimami, określeniami potraw, strojów ludowych itp. Różnice między nimi na obecnym etapie rozwoju slangów, wnioskując ze słowników, mają charakter bardziej frekwencyjny (wybór preferencji) niż mentalno-typologiczny.

Leksyką gwar środowiskowych zajął się Rafał Kowalczyk. Analizuje on oceniająco-konotacyjne cechy języka środowiska teatralnego. Bada semantykę rzeczowników deminutywnych i augmentatywnych, dzieląc je w planie tematycznym na nazwy osób, nazwy utworów muzycznych i dramatycznych, zjawisk związanych z kulturą teatralną itp. Profesjonalizmy badane są przez niego jako emocjonalne oraz modulatoryne warianty i formy pod kątem konotacji semantycznej z wykorzystaniem środków i metod analizy słowotwórczej.

Poruszane w zbiorze problemy odzwierciedlają wiodące kierunki i tendencje we współczesnej lingwistyce, coraz bardziej kierującej zainteresowania badawcze w stronę aspektów bezpośrednio związanych ze świadomością człowieka, w jej przejawach narodowych, kulturowych, socjalnych, psychologicznych, środowiskowych (grupowych) i innych. Pozostaje tylko wyrazić nadzieję, że prezentowane w tomie prace mogą służyć jako uzupełnienie i rozwinięcie wskazywanej problematyki, tak aktualnej i ważnej dla zrozumienia niezbadanej jeszcze do końca zależności między świadomością i językiem człowieka.

Niniejszy tom adresowany jest do filologów i kulturologów, przede wszystkim rusycystów, sławistów i polonistów, nauczycieli i studentów kierunków językowych, zajmujących się zagadnieniami konfrontacji języków, kultur, a także świadomości językowej, kształtowanej w odmiennych warunkach etnicznych i kulturowych.

Piotr Czerwiński i Ewa Straś

Предисловие

Предлагаемая тематика очередного тома серии *Слово и текст* представляет известную трудность для лингвистического осмысления и выражения. И хотя в последние десятилетия появилось немало не только исследований, но и направлений, успешно увязывающих предмет и объекты лингвистики — язык в его проявлениях, уровнях, формах и единицах с такими не собственно лингвистическими феноменами, как ментальность, культура, сознание, идеология или политика, остается не до конца разрешенным и ясным, пожалуй, главное. Выражается ли только все это в языке и с помощью языка, в своих, типичных для себя структурах и формах, подчиняя себе языковые структуры и формы (либо только используя их?) или язык, под их влиянием и действием изменяясь, не просто служит их выражению, но и сам в себе отражает и сохраняет их, становясь как бы «другим» в таком своем проявлении языком? Вопрос этот не то что бы не был поставлен и как-то решен, он был скорее гипотетически, теоретически и, если не противоречиво, то не однозначно и не совсем на языковом материале решен и поставлен. Точнее, на языковом материале, но не в материи и не в субстанциональной сущности языка. На его примерах, но все же не в нем самом, не для его природы. Речь здесь идет о том, что вполне понятно и объяснимо трактуется в языкознании как имплицитная передача, не наблюдаемая и воспринимаемая при условии обладания общностью знания и общей ментальностью того, кто воспринимает, с источником воспринимаемого. Без этого общего знания и общей ментальности многое в выражаемом, с помощью вроде бы и знакомого языка, становится непонятно закрытым, негласным и невыразимым. Данное утверждение неизменно приводит к мысли, над которой стоило бы не просто задуматься, а в ее реальном осуществлении лингвистически разрешить — является ли язык орудием, инструментом того, что он отражает и выражает, или, пронизываясь всем этим, становится не просто его механизмом и частью,

но тождеством его самого, им самим? Жанр предисловия не предполагает возможности погружения в материю затрагиваемых теоретических и практических постановок. Идеей сказанного поэтому было лишь придание направления проблеме, которое авторы склонны были бы видеть в том, что все выражаемое языком, в языке и с помощью языка, скорее, само невольно естественным образом отождествляется с ним, становясь языком. Действуя в нем, проявляет себя, как он, то есть действует как язык, и может поэтому нами восприниматься и изучаться как лингвистический по сути своей объект. Ментальность, культура, национальная, субнациональная в различных ее проявлениях, могут исследоваться и изучаться в лингвистике не просто как выражаемые средствами языка и наблюдаемые с помощью языка феномены, но как языки, почти что в полном смысле этого слова. Предлагаемый вниманию сборник далек от подобного описания проблемы, следует сразу сказать, речь идет, скорее, о перспективе, однако всякий шаг к освоению некоторого смыслового пространства приближает к возможности понимания внутреннего его существа. Различия затрагиваемых аспектов, постановок вопросов, многообразие поднимаемых проблем дают возможность увидеть объекты объемно и более полно. В этом, пожалуй, и следует видеть и находить идею и смысл того, что хотелось бы данным сборником предложить.

Предлагаемые в нем статьи затрагивают довольно широкий круг, этнолингвистических в первую очередь (в западноевропейском понимании этого слова), проблем. Представляют они собрание не единообразное, поделившееся на три больших раздела: (1) категории, структуры и формы национальной ментальности; (2) проекции этнокультурной ментальности; (3) этническая ментальность и современный мир человека. Разделы состоят из подразделов, посвященных отдельным смысловым проявлениям общего. Их отличие, однако, не меняет того, что затрагиваемые в них аспекты отражают объекты, привычные для лингвистики — язык художественной литературы, язык фольклора (сказка, обряд, поговорка), теория и практика перевода, в том числе перевода художественного, проблемы обучения языку, язык средств массовой информации, языки подстандарта. Объединяет их все широко понимаемая лингвокультурологическая и лингвоментальная проблематика. Характер затрагиваемых проблем прямо следует из направлений существующих в данной области современных исследований.

Раздел *Категории, структуры и формы национальной ментальности* содержит статьи, посвященные анализу и интерпретации текстов художественной литературы, фольклора, пословиц и поговорок, а также лексических единиц, изучаемых как источники сведений по национальной ментальности и культуре. Открывающая сборник статья Петра Червинского представляет собой попытку описания человека как представителя социума, русской крес-

тьянской общины XIX века, с точки зрения ролевого участия, половозрастного и социального положения и типичного способа проявления в ней, обусловленного его таким положением и ролью. В статье объясняются основания такого подхода, предлагаются принципы описания ментально отмеченных языковых единиц. Статья Тамары Милютиной посвящена анализу возможностей и способов отражения национально отмеченного категориального концепта «свой» / «чужой» на материале двух повестей В. Распутина и их польского и чешского переводов. Отличительной чертой чужих, наглядно отделяющей их от своих, становится утрата совести, чувства ответственности и долга, приводящая к появлению сатанинских и звериных черт в их поведении. Объектом следующего рассмотрения стали афоризмы. Автор статьи, Агнешка Гаш, задается целью приблизить читателю механизм создания стереотипа и его действия на подсознание. Стереотипизация и функционирование стереотипов в языке служат источником понимания и способом характеристики национального сознания, что объясняет необходимость подобного подхода к теме. Стереотипы в статье даются в русско-польском сопоставлении.

Фольклорная сказка, как текст, отражающий особенности национального мирознания, становится основой для изучения принципов моделирования мифологического мира в статье Маргариты Надель-Червиньской, посвященной анализу семантики встречи в пространственном воплощении данной модели на примере словацкой народной сказки. Фрагмент традиции и некоторые особенности национальных представлений поляков рассматривает Магдалена Ящевска в связи с описанием обрядов дня св. Мартина. Анализ пословиц, примет, поговорок сопровождается в ее статье рядом сведений о самом святом, его жизни, образе, легендах, с ним связанными.

Материал пословиц был также объектом для изучения в статье Эвы Стрась в подразделе, посвященном категориям, структурам и формам национальной ментальности в слове и паремии. В своей работе она старается определить характер различий в оценке результатов столкновений и войн, рассматривая отобразившие это пословицы. Вооруженные конфликты Польши и России на протяжении истории, как между собой, так и с другими соседями, с точки зрения роли победы и поражения, отразившись в текстах пословиц, могут быть поводом для национальной гордости или, напротив, чувства несостоятельности, давая, тем самым, материал для изучения некоторых эмоциональных особенностей национальной ментальности. Представления о насекомых, характерные для языкового сознания поляков и русских, анализирует Мачей Вальчак. В своей статье он обращается к сопоставлению энтомологической лексики двух языков, выявляя, на основе мотивационных, этимологических и семантических признаков, отмечающие ее ментальные сходства или различия. Совпадение, близость или отход от исходной формы пословиц и поговорок в их древнееврейском (талмудическом) и новоеврейс-

ком (современный иврит) варианте прослеживает Лилия Креймер, сопоставляя их с соответствиями в русской традиции и языке. Автор обращает также внимание на отсутствие ряда образов, а также эквивалентов у некоторых лексических единиц в сопоставляемых пословицах, объясняя это особенностями картины мира каждого из языков.

Следующий раздел посвящен проекциям этнокультурной ментальности. Способ интерпретации действительности связывается и становится понятным на этой основе, не в последнюю очередь, при переводе (транслаторика) и обучении языку (дидактика). В части, посвященной переводу, обращает на себя внимание статья Ядвига Ставницкой, посвященная проблемам поиска соответствий русского глагольного вида в немецкоязычных текстах. Предметом ее рассмотрения становятся принципы и приемы передачи на немецкий язык семантических различий, связанных со способом глагольного действия в русском. Интерес представляют также размышления Клаудио Сальмери, касающиеся зависимости между художественным переводом и знанием национально обусловленных представлений, характерных как для носителей языка оригинала, так и для носителей языка перевода. В своей статье автор указывает на целый ряд неточностей, промахов, а временами даже прямых искажений, при переводе, вызванных непониманием ситуации, образа мыслей, характера поведения и возможных реакций у представителей иной национальной культуры.

В части, посвященной проекциям этнокультурной ментальности в дидактике, представлены проблемы философско-исторического (философии истории) и этнопсихологического характера. Конвенциональной роли эпистемологии в становлении национальной ментальности и культуры, а тем самым, и человека, посвящена статья Дануты Будняк. Этнокультурный аспект при обучении языку затрагивает в своей статье Анна Кшивицка-Устшица, обращаясь к проблеме зависимости между преподаванием украинского языка и восприятием обучаемыми украинцев и Украины. Опираясь на данные анкетирования, проведенного как среди тех, кто изучает украинский, так и тех, кто с этим языком не был связан, она подтверждает зависимость (не)знания и национального предубеждения, негативного и/ли позитивного отношения к представителям (не)знакомой ментальности и культуры. Проблемы обучения польского языка и роль пословиц как фактора, интегрирующего содержание дидактического процесса, представляет Ольга Пшибыля, рассматривая описываемый ею материал (пословицы, используемые в польских учебниках) как важный и существенный источник для работы по развитию культурной, коммуникативной и языковой компетенции обучаемых.

Отражение особенностей национальной ментальности можно исследовать также на материале средств массовой коммуникации и языков субкультур. Различие в отражении и интерпретации одних и тех же фактов,

представляемых в российских и польских СМИ, стало предметом для изучения в статье Доминики Бетки. В своей работе она концентрируется на эмоциональности средств выражения, используемых в российских медиа при описании событий на Дубровке и Беслане. Брачные объявления в Интернете исследует Анета Банашек-Шаповалова. Объектом ее интереса стал один из способов самохарактеристики лиц, помещающих объявления данного типа, осуществляемый ими посредством шуточных высказываний о себе и обусловленный в известной степени их половой принадлежностью. В статье описываются языковые модели способов создания шуточного эффекта, а также отличия, следующие из русско-польского сопоставления и связанные не в последнюю очередь с особенностями национальной ментальности.

Отражения этой ментальности обнаруживают себя также и в языковом подстандарте, что представил в своей статье Михал Акартель. На материале обозначений вора в русском и польском уголовных жаргонах анализируются отличия с выявлением типов, обусловленных полом, возрастом, профессией, сексуальными предпочтениями и т.п. Статья Габриели Вильк посвящена, в свою очередь, мотивационно-типологическому анализу так называемых квази-этнонимов в современных русском и украинском сленгах. Как показал материал, названия эти могут быть мотивированы антропонимами, названиями блюд, национальной одежды и т.п., а их отличие в русском и украинском сленгах на современном этапе, судя по словарям, имеет характер скорее частотный (т.е. выбора предпочтений), чем ментально-типологический.

Лексикой профессиональных жаргонов занимается в своей статье Рафал Ковальчик, анализируя оценочно-коннотативные признаки языка театральной среды. В представленной работе он исследует семантику существительных-деминутивов и аугментативов, подразделяя их в тематическом отношении на названия лиц, музыкальных и драматических произведений, постановок, явлений, связанных с театральной культурой, и пр. Профессионализмы исследуются им как эмоциональные и модулятивные варианты и формы, с точки зрения семантики коннотаций, с использованием средств и методов словообразовательного анализа.

Затрагиваемые в сборнике проблемы, как это следует из краткого их обзора, отражают ведущие направления и тенденции современной лингвистики, все более поворачивающейся в своем исследовательском интересе к аспектам, прямо связываемым с сознанием человека, в его национальных, культурных, социальных, психологических, средовых (групповых) и т.п. проявлениях. Нам остается только выразить надежду, что представляемые в томе работы могут послужить дополнением и развитием указанной проблематики, столь актуальной и важной для понимания все еще далеко не исследованной зависимости между сознанием и языком человека.

Предлагаемый сборник адресован филологам и культурологам, в первую очередь русистам, славистам и полонистам, преподавателям и студентам лингвистических специальностей, занимающимся проблемами сопоставления языков, культур, а также языкового сознания, формируемого в различных этнических и культурных условиях.

Пётр Червинский и Эва Стрась

Redakcja
Urszula Widacha, Olga Nowak

Redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Mirosława Żłobińska

Copyright © 2011 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-1975-8

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 14,5. Ark. wyd. 17,0. Papier offset. kl. III, 90 g
Cena 22 zł (+VAT)

Lamanie: Pracownia Składu Komputerowego
Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego
Druk i oprawa: SOWA Sp. z o.o.
ul. Hrubieszowska 6a, 01-209 Warszawa